

ՖՐՕՄՕՆ ԿՐՏՍԵՐ

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԿ

I

Կնոջս ընդունելութեան օրը:

Կէսօր է: Մառէ թաղը նախաճաշում է:

Եկեղեցիների զանգահարութեան ծանր ղողանջին խառնըւում է,—բակերից բարձրանալով,—գործարանների զանգակների բարակ զնգզնգոցը: Այդ զանգահարութիւններից իւրաքանչիւրը ունի իր տարբեր բնատրութիւնը: Ո՛րը տխուր է, ո՛րը ուրախ, ո՛րը ժիր է, ո՛րը թմրած: Կան հարուստ, բախտաւոր զանգեր, որոնք հնչում են հարիւրաւոր բանուորների համար, կան աղքատ, նրկչոտ զանգեր, որոնք կարծէք թաղնւում են ուրիշների յետևում ու աշխատում կուչ գալ, փոքրանալ, կ'ասես վախենալիս լինեն, որ անանկութիւնը կը լսի նրանց ձայնը: Վերջապէս կան և խաբեբայ, անզգամ զանգեր, որոնք հընչում են դրսեր համար, փողոցի համար, որպէս զի հաւատացնեն ամենքին, թէ իրանց առևտրական տունը նշանաւոր տուն է և բազմաթիւ մարդիկ են բանում այնտեղ:

Փառք Աստուծու, Ֆրոմօնների գործարանի զանգը դրանցից չէ: Մի կարգին, հին ու մի քիչ ճաքած զանգ է այդ, որ արդէն քառասուն տարի ծանօթ է Մառէյում և որ երբէք անգործ չէ մնացել բացի կիրակիներից և խոտովութիւնների օրերից:

Նրա ձայնը հնչելուն պէս բանուորների մի ահագին բազմութիւն անցնում է հինաւուրց ապարանքի դարպասի մէջով և անհետանում չրջակայ գինետուններում: Աշակերտ բանուորները նստոտում են մայթերի եզերքներին որմնադիրների հետ միասին: Խաղալու համար մի կէս ժամ յետ քցելու համար նրանք նախաճաշում են հինգ րոպէում, գնելով զանազան ուտելիչներ, որ փողոցային վաճառողները Պարիզում ման են ածում

անտունները և աղքատների համար, — չագանակ, ընկոյզ, խնձոր, — և նրանց կողքին որմնադիրները կտոր-կտոր են անում ալիւրից ու գածից բոլորովին սպիտակած մեծ-մեծ բոքոններ: Կանաք վռագ-վռագ վազում են զանազան կողմեր: Նրանք բոլորն էլ տնտեսութեան վերաբերեալ գործեր ունեն, կամ թէ մի երեխայ կամ մի ծերացած ազգական, որին պէտք է խնամել տանը կամ ապաստարանում: Արհեստանոցների խեղդող օդիցը չնչասպառ, կոպերն՝ ուռած, մազերը՝ խուճացած թաւաթղթի հազաբեր մանր փոշուց, նրանք, զամբիւղները կոներին, շտապում են այդ դուրս խուժած ամբոխով լի փողոցի միջով, ուր դժուարութեամբ են չրջագայում հանրակառքերը:

Նստած՝ դարպասի կողքի քարի վրայ, որ երբեմն իբր ոտատեղ էր ծառայում ձի հեծնողների համար, Ռիսլէրը ժպտալով նայում է բանուորների ելքին: Նրան մեծ երջանկութիւն է պատճառում միշտ սրտաբաց յարգանքը այդ ժրջան մարդկանց, որոնց նա ճանաչել էր այդտեղ, երբ ինքն էլ նրանց նման աննշան և նուաստ էր: Նրա սիրտը ջերմութիւն է զգում, երբ նա լսում է այդ «բարև, պարոն Ռիսլէր»-ը, արտասանուած այդքան տարբեր-տարբեր, բայց անխտիր գորովալից ձայներով: Երեխաները աներկիւղ մօտենում են նրան, կէս բանուոր, կէս արուեստագէտ գծագրիչները, երկար-երկար միրուքներով, անց-նելիս ձեռք են տալիս նրան և խօսում են հետը «գու»-ով: Թերևս այդ բոլորի մէջ պէտք եղածից մի քիչ աւելի ընտանեկանութիւն կայ, որովհետև այդ մարդը դեռ չէ ըմբռնել իր նոր դիրքի վեհութիւնն ու հեղինակաւորութիւնը, և ես գիտեմ մէկին, որ շատ նուաստացուցիչ է համարում այդ ազատ արձակ վերաբերմունքը: Բայց այդ «մէկը» չէ կարող նրան տեսնել այս բոլէին և պատրօնը օգուտ է քաղում դրանից և ուժգին կերպով գրկում ծեր հաշուապահ Սիգիզմունդին, որ ամենքից վերջն է դուրս գալիս, ձգուած, կարմրած, դէմքը ձխտած մի ահագին շապկօձիքի մէջ և—ինչ եղանակ էլ լինի—գլխարաց, որովհետև վախում է կաթուածահար լինի:

Ռիսլէրն ու նա հայրենակիցներ են: Նրանք վերաբերում են միմեանց խորին յարգանքով, որ սկսուել է այն հեռաւոր ժամանակներում, երբ նրանք երկուսն էլ նոր էին մտել գործարանը և միասին նախաձաշում էին փողոցի անկիւնի փոքրիկ կաթնատանը, ուր Սիգիզմունդ Պլանուսը մէն-մենակ է մտնում այժմ ու մի տեսակ կերակուր է ընտրում հերթական ճաշի պատիցը կախած ցանկի մէջ...

Բայց ահա կրտսեր Ֆրոմօնի կառքը մտնում է դարպասով: Նա առաւօտից ի վեր չրջագայում է, և այժմ երկու ընկե-

բակիցները, դիմելով դէպի իրանց ապրած գողտրիկ տունը, որ գտնուում է պարտէզի խորքում, մտերմաբար խօսում են իրանց գործերի մասին:

— Ես գնացել էի Պոռչասօնների մօտ, ասում է կրտսեր Թրոմօնը: Նրանք ինձ ցոյց տուին նոր տիպարներ, որոնք չափ սիրուն են... Պէտք է ուշադրութիւն դարձնել: Լուրջ մրցորդներ են նրանք:

Բայց Ռիսլէրը չէ անհանգստանում: Նա զօրեղ է զգում իրան, յոյս դնելով իր տաղանդի, իր փորձառութեան վրայ, և բացի այդ... սակայն այդ թող գաղտնի մնայ... Նա արդէն մի զարմանալի դիւտ անելու վրայ է, — մի կատարելագործուած տպագրիչ գործիչ, մի այնպիսի բան... Էհ, վերջը ինքները կը տեսնեն: Այդպէս խօսելով, նրանք մտնում են պարտէզը, որ սփռալի նման են պահում, գնդաձև խուզած ակացիաներով, որոնք գրեթէ նոյնքան հին են, որքան և ինքը ապարանքը, և հրաշալի բաղեղներով, որոնք ծածկում են սևացած բարձր պարիսպները:

Կրտսեր Թրոմօնի կողքին Ռիսլէր երէցը՝ իր պատրօնին հաշիւ ներկայացնող գործակատարի տպաւորութիւն է գործում: Ամեն քայլափոխում նա կանգ է առնում խօսելու համար, որովհետև նրա շարժումները ծանր են, մտածողութիւնը դանդաղ և խօսքերը դժուարութեամբ են գալիս միտքը: Ահ, եթէ նա կարողանար տեսնել այնտեղ, վերևում, երկրորդ յարկի պատուհանի յետևում, այն փոքրիկ վարդագոյն դէմքը, որ ուշի ուշով դիտում է այդ բոլորը...

Տիկին Ռիսլէրը սպասում է իր ամուսնուն նախահաշի և համբերութիւնից դուրս է գալիս, տեսնելով նրա դանդաղութիւնը: Ձեռքով նրան նշան է անում՝ «Դէ չուտ արա է»: Բայց Ռիսլէրը չէ նկատում այդ: Նրա ուշք ու միտքը ժօրժի ու կլէբի փոքրիկ աղջկայ հետ է, որ ծծմօր գրկին հրճւում է արևի առաջ իր ժանեսակների մէջից: Որքան սիրուն է նա — Իսկ և իսկ ձեր պատկերն է, տիկին Շօրչ:

— Ձեզ այդպէս է թւում, բարի Ռիսլէր. սակայն ամենքն ասում են, թէ նա հօրն է քցել:

— Այո, մի քիչ... բայց այնուամենայնիւ...

Եւ բոլորը միասին, հայրը, մայրը, Ռիսլէրը, ծծմայրը, լուրջ կերպով նամանութիւններ են փնտռում մարդկային այդ փոքրիկ ուրուագծի մէջ, որ նայում է նրանց իր շաղուած և արտաքին կեանքից ու արևի լոյսից չլացած աչքերով: Իր կիսաբաց պատուհանից Սիդօնին կռանում է տեսնելու, թէ ինչ

են անում նրանք այնտեղ և ինչու իր ամուսինը չէ բարձրանում վերև:

Այդ բոլորին Ռիսլէրը, իր գիրկը վերցրած պատկերին,— սպիտակ կտորների և բացգոյն ժապաւէնների այդ սիրուն բեռը,— ծեր պապիկի գգուանքներով ու ծամածռութիւններով աշխատում է ծիծաղեցնել ու ծըւծըւացնել նրան: Ո՛րքան ծեր կերպարանք ունի խեղճը: Ո՛րքան անշնորհք ու ծիծաղելի են այդ ահագին մարմինը, որ նա աշխատում է կուչ ածել, փոքրացնել երեխայի առաջ, ու այդ կոշտ-կոպիտ ձայնը, որ նա խլացնում է քաղցրացնելու համար:

Վերևում նրա կինը ոտը խփում է գետնին ու մրթմրթում ատամների արանքով.

— Յիմար...

Վերջապէս, սպասելուց ձանձրացած, նա ուղարկում է ասելու պարոնին, որ նախաճաշը բերել են արդէն. բայց խաղը այնքան տաքացել է, որ պարոնը չէ իմանում, թէ ինչպէս թողնի հեռանայ, ինչպէս ընդհատի այդ հրճուանքի բռնն արտայայտութիւնները և թռչնաձայն ծըւծըւոցները: Վերջ ի վերջոյ նա մի կերպ յետ է տալիս երեխային իր ծծմօրը և փախչում դէպի սանդուխները, ծիծաղելով ի բոլոր սրտէ: Նա դուռ ծիծաղում է սեղանատուներ մտնելիս, բայց կնոջ հայեացքը սառը ջուր է ածում գլխին:

Սիդոնին նստած է սեղանի մօտ, կերակուրը դրած ջերմապահի վրայ (réchaud): Նա զոհի դիքը է ընդունել, և երևում է, որ վճռել է վատ տրամադրութեան մէջ մնալ:

— Վերջապէս եկաք... փառք Աստուծոյ:

Ռիսլէրը նստում է, փոքր ինչ ամօթահար:

— Մի նեղանար, փոքրիկս: Այդ երեխան այնքան...

— Ես ձեզ արդէն խնդրել եմ, որ «դու»-ով չը խօսէք ինձ հետ: Մեր մէջ այդ չը պէտք է լինի:

— Բայց չէ որ մենք մենակ ենք այժմ:

— Է՛հ, դուք երբէք չէք կարողանալու յարմարուել մեր նոր դիրքին... Եւ ինչ է դուքս գալիս: Ո՛չ դք այստեղ յարգանքով չէ վերաբերւում դէպի ինձ: Աշխիլ քեռին, այդ ծեր դոնապանը, հազիւ հազ է գլուխ տալիս, երբ ես անց եմ կենում նրա սենեակի առաջով... Ի հարկէ, ճիշտ է, որ ես Ֆրոմօն չեմ և սեփական կառք չունեմ...

— Է՛հ, փոքրիկս, դու... այսինքն... դուք լաւ գիտէք, որ դու... որ դուք կարող էք միշտ լծել տալ տիկին Շօրշի կառքը: Նա միշտ մեր տրամադրութեան տակ է դնում իր կառքը:

—Քանի անգամ պէտք է ասեմ, որ ես չեմ ուզում ոչինչով պարտաւորուած լինել այդ կնոջը:

—Ա՛խ, Սիդօնի...

—Հա, հա, գիտեմ, գիտեմ, այդ արդէն յայտնի է... տիկին Ֆրոմօնը երկնքից իջած Աստուած է: Ոչ ոք իրաւունք չունի նրան դիպչելու: Եւ ես պարտական եմ խոնարհ կերպով տանել այն բանը, որ ես ոչինչ եմ այս տանը. պէտք է թողնեմ, որ ինձ ստորացնեն, ոտնատակ տան:

—Է՛հ, է՛հ, փղբրիկս...

Խեղճ Ռիսլէրը աշխատում է առարկել, մէկ երկու խօսք ասել յարգարացումն իր սիրելի տիկին Շօրշի: Բայց նա ձարպիկ չէ: Յօնքը դրստելու տեղ աչքը հանում է, և Սիդօնին ձեռաց կրակ է կտրում:

—Ես ձեզ ասում եմ, որ, չը նայելով իր անդորր կերպարանքին, այդ կինը գոռոզ է ու չարասիրտ... Նախ և առաջ, նա ինձ ատում է. այդ ես լաւ գիտեմ... Քանի որ ես դեռ առաջուան փղբրիկ ու աղքատ Սիդօնին էի, որին նա շարտում էր իր կտորտած խաղալիքները ու հին հագուստները, բանը լաւ էր գնում. բայց այժմ, որ ես էլ նրան հաւասար գործարանատիրուհի եմ,—այդ նրան զայրացնում է ու նուաստացնում... Այդ աղջիկ-պարոնը ինձ խորհուրդներ է տալիս բարձրից, արածներս քննադատում է... Զուր եմ աղախին վարձել... Ի հարկէ: Չէ որ ես սովոր եմ ինքս ինձ աղախնութիւն անել... Նա ամեն տեսակ առիթ է փնտռում ինձ վիրաւորելու համար: Երբ չորեքշաբթի օրերը գնում եմ նրա մօտ, պէտք է լսել, թէ ի՞նչ եղանակով է բոլորի առաջ հարցնում, թէ ի՞նչպէս է տիկին Շէրը... Է՛հ, շատ լաւ, այո՛, ես Շէր եմ, իսկ նա Ֆրոմօն է: Մէկ մէկի արժեքը կարծեմ: Իմ պապս դեղագործ էր: Իսկ նրանն ի՞նչ է: Վաշխառութեամբ հարստացած մի գիւղացի... Օ՛հ, ես նրան կ'ասեմ այդ բանը այս օրերս, եթէ քիթը շատ բարձրացնի. այն էլ կ'ասեմ, որ նրանց աղջիկը, թէև իրանք այդ չեն նկատում, նմանում է այդ ծեր Գարդինուս պապին. իսկ նա, Աստուած էլ գիտի, որ սիրուն չէ:

—Օ՛հ, ասում է Ռիսլէրը, որ խօսք չէ գտնում պատասխանելու համար:

—Ի հարկէ. ես ձեզ խորհուրդ եմ տալիս զմայելու նրանց երեսայի վրայ: Միշտ հօ հիւանդ է: Ամբողջ գիշերը կատուի պէս միւլում է: Չէ թողնում, որ քնեմ... Յետոյ էլ, ամբողջ օրը գլուխս տանում եմ մօր դաշնամուրն ու անվերջ կլկլոցները... տրա լա լա լա... Գոնէ մի ուրախ երաժշտութիւն էլ է լինէր:

Ռիսկէրը հնարը գտել է։ Ոչ մի ձայն չէ հանում, իսկ մի քիչ անցած, երբ տեսնում է, որ կիներ սկսել է մեղմանալ, բոլորովին հանգստացնում է նրան հաճոյախօսութիւններով։

—Ո՛րքան սիրուն է նա այսօր, երևի այցելութիւններ պէտք է անել նախաճաշից յետոյ...

«Դու»-ով խօսելու վտանգից խուսափելու համար, նա անորոշ ու անդէմ դարձուածքներ է գործ ածում։

—Չէ, ես այցելութիւններ չեմ անելու այսօր, պատահալիքով եմ Սիդօնին մի տեսակ հպարտութեամբ։ Ես, ընդհակառակը, ընդունում եմ այցելութիւններ։ Իմ ընդունելութեան օրն է այսօր...

Եւ տեսնելով ամուսնու զարմացած ու շփոթուած կերպարանքը, վրայ է բերում.

—Այո, այո, իմ ընդունելութեան օրն է... Տիկին Ֆրոմօնն ունի իր օրը. կարծում եմ, ես էլ կարող եմ ունենալ իմը։

—Ի հարկէ, ի հարկէ, ասում է խեղճ Ռիսկէրը, որ նայում է շուրջը փոքր ինչ անհանգստութեամբ... Այդ է ուրեմն պատճառը, որ այսօր այնքան ծաղիկ կայ ամեն տեղ, վերնագաւթում, դահլիճում։

—Այո, այս առաւօտ աղախինք իջաւ պարտէզը... Գուցէ լաւ չեմ արել։ Հնա, դուք չէք ասում այդ բանը, բայց ես հաւատացած եմ, որ դուք կարծում էք, որ լաւ չեմ արել... Տէր Աստուած։ Ես կարծում էի, թէ պարտէզի ծաղիկները նոյնքան մեղ են պատկանում, որքան և նրանց։

—Անշուշտ... բայց և այնպէս դու... դուք... գուցէ աւելի լաւ լինէր...

—Թողտուր ինչ խնդրել... Հնա... էլի ասորանալ, այն էլ մի քանի անպէտք ոսկեծաղիկների ու երկու-երեք չիւղ կանաչի համար։ Վերջապէս, ես հօ գողունի չեմ քաղել տուել այդ ծաղիկները, և երբ տիկին Ֆրոմօնը այժմ գայ վերև...

—Միթէ գալու է։ Ա՛խ, որքան սիրալիր է նա։

Սիդօնին ծուլ ելաւ տեղից, զայրացած.

—Ի՛նչպէս թէ «որքան սիրալիր է նա»... Այդ էր պակաս, որ դեռ չը գայ էլ։ Հապա ես ինչո՞ւ եմ ամեն չորեքշաբթի դընում ձանձրանալու նրա մի ամբողջ խումբ քրքրուան ու ծամածռուող հիւրերի հետ։

Նա լուրթեան է տալիս այն բանը, որ տիկին Ֆրոմօնի այդ չորեքշաբթիները մեծ ծառայութիւններ են մատուցել իրան, չէ ասում, որ նրանք մօդային շաքաթաթերթի տեղ են բռնում նրա համար, այն փոքրիկ, խառն բովանդակութեամբ հանդէսներից մէկի տեղը, որոնց մէջ տպուած է լինում, թէ ինչպէս պէտք է

սենեակ մտնել, դուռս գալ, բարեկել, ինչպէս պէտք է ծաղիկները զետեղել ծաղկարանում ու սիգարները ծխարանում, դեռ չը հաշուած նկարները, չսորհալի հագուստեղէնի տիպարները և լազերի ձաւակուհիների անուէները: Սիգոնին չէ ասում նաև, թէ կլէրի այդ բարեկամուհիներին, որոնց մասին այժմ այդքան արհամարհանքով է խօսում, բոլորին էլ ինքը աղաչել է, որ գան իրան մօտ, և թէ հէնց նրանք են ընտրել նրա ընդունելութեան համար ուրբաթ օրը:

Կը գան արդեօք նրանք: Արդեօք տիկին Ֆրոմօն կրտսերը սիրտ կ'անէ վիրաւորել տիկին Ռիսլէր երէցին, չը գալով նրա առաջին ընդունելութեան օրը: Այդ հարցը այնքան անհանգրստացնում է նրան, որ նա տենդի մէջ է զգում իրան...

— Շուտ արէք, շուտ, ամեն րոպէ ասում է Սիգոնին Ռիսլէրին... Ո՛րքան ծանր էք նախաճաշում, Տէր Աստուած:

Ճիշտ որ Ռիսլէրը սիրում է դանդաղ ուտել և ծխել չիբուխը հացի վրայ, կում-կում ծծելով սուրճը: Այսօր նա ստիպուած է հրաժարուել իր այդ սիրելի սովորութիւններից, ծուխ չանելու համար չիբուխը չը հանել պատեանից և վերջին պատառն ուտելուն պէս՝ գնալ ձեռաց հագնուել, որովհետև կինը պնդում է, որ կէս օրից յետոյ նա գայ վերև ողջունելու իրան այցելող տիկիններին:

Պէտք էր տեսնել, թէ որքան զարմացան գործարանում, տեսնելով որ Ռիսլէր երէցը այդ լի օրը իջնում է ներքև սև սիւրտուկով, ու հանդիսօրեայ փողպատով:

— Վա, հարսանիք ես գնում, ձայն է տալիս նրան գանձապահ Սիգիզմունդը իր վանդակապատի յետևից:

Եւ Ռիսլէրը պատասխանում է ոչ առանց մի փոքր հպարտութեան.

— Կնոջս ընդունելութեան օրն է այսօր:

Քիչ անցած, ամենքն էլ խմանում են, որ Սիգոնի ընդունելութեան օրն է այդ օր, և Ալիլ քեռին շատ էլ գոհ չէ մնում, տեսնելով, որ կտրել են պարտէզի մուտքի մօտ եղած ձմերային դափնիների ձիւղերից մի քանիսը:

Ռիսլէրը իր արհեստանոցում տախտակի առաջ նստած գծագրում է բարձր պատուհանների պայծառ լոյսով: Նա հանել է վրայից իր դեղեցիկ սիւրտուկը, որ նեղութիւն է տալիս նրան, և վեր է քաշել շապկի բոլորովին թարմ թեքերը. բայց այն միտքը, որ իր կինը հիւրերի է սպասում, զբաղեցնում ու անհանգստացնում է նրան և նա ժամանակ առ ժամանակ հագնւում ու շիտկւում է վերև գնալու համար:

— Մարդ չի եկել, — հարցնում է նա վախժիտելով:

—Ձէ, ոչ ոք չի եկել, պարոն:

Շքեղ կարմիր դահլիճում,—որովհետև նրանք կարմիր դամակով պատած մի դահլիճ ունեն, որի պատուհանների արանքին դրուած է մի կօնսօլ և բացգոյն ծաղիկներով գորգի մէջտեղը՝ մի սիրուն սեղան,—Սիդօնին բազմել է հիւրեր ընդունող տիկնոջ դիրքով, չրջապատուած չրջանաձև շարուած բազկաթոռներով ու աթոռներով: Այստեղ այնտեղ երևում են գրքեր, գրական հանդէսներ, մի փոքրիկ դամբիւղ ձեռագործի համար, հիւսուած մետաքսէ փնջուղներէց, մի փունջ մանիշակ ըխրեղէ բաժակում և կանաչ բոյսեր ծաղկարաններում: Այդ բոլորը դասաւորուած է ճիշտ այնպէս, ինչպէս մի յարկ ներքև Ֆրամօնների մօտ, միայն թէ ճաշակը,—այդ աննշմարելի գիծը, որ բաժանում է գոնկականը ազնիւից,—դեռ չէ հասել ներութեան: Կարծես թէ մէկը մի գեղեցիկ ժանրային պատկեր է, իսկ միւսը՝ նրա միջակ պատճէնը: Տանտիրուհին ինքն էլ այնպիսի չոր է հագել, որ շատ նոր է, այնպէս որ նա աւելի հիւրի տպաւորութիւն է գործում քան իր տանը հիւր ընդունողի: Ռիսէրին որ հարցնես, ամեն ինչ հիանալի է ու ոչ մի պակաս տեղ չունի. նա պատրաստուած է այդ ասել դահլիճը մտնելիս, բայց կնոջ զայրազին հայկացքի առաջ խեղճ մարդը կանգ է առնում վախ՝ վիսկով:

—Տեսնում էք, արդէն ժամի չորսն է, ասում է նա նրան, բարկացկոտ շարժումով ցոյց տալով պատի ժամացոյցը... Ոչ ոք չի գալու... Բայց ամենից աւելի բարկութիւնս բերում է Կլէրը... Նա տանն է... Ես հաստատ գիտեմ... Ես լսում եմ, որ այնտեղ է...

Յիրաւի, կէսօրից սկսած, Սիդօնին ականջ է դնում ներքեի յարկից լսուող բոլոր ձայներին, երեսայի ճըւղցին, փակուող դռան ճըւղցին: Ռիսէրն ուզում է գնալ արհեստանոցը, փախչել նախաճաշի խօսակցութիւնից, որ վերսկսում է, բայց այդպէս հեշտ չէ կարող պրծնել կնոջ ձեռքից: Քանի որ ամենքը բարձիթող են արել իրան, թող գոնէ ամուսինը ընկերութիւն անէ իրան, և խեղճ ամուսինը մնում է վերևում, անշարժ, տեղումը մնալու, այն մարդկանց նման, որոնք չեն համարձակուած իրար դալ փոթորիկի ժամանակ, վախենալով իրանց կողմը քաշել կայծակը: Սիդօնին յուզւում է, գնում գալիս է դահլիճում, փոխում է ոյս կամ այն աթոռի տեղը, նորից տեղն է դնում, անցողակի նայում է ինքն իրան հայելու մէջ, զանգը տալիս է, կանչում է աղախինն, ուղարկում Աշիլ քեռու մօտ, որպէս զի իմանայ, հօ մարդ չի հարցրել իրան: Այնքան չար

մարդ է այդ Աշիլ քեռին, որ գուցէ հարցնող լինելիս ասում է, թէ նա դուրս է եկել տանից:

Բայց չէ, դռնապանը դեռ ոչ դբի չի տեսել:

Լուսթիւն ու լքումն: Սիդոնին կանգնել է ձախակողմի պատուհանում. Ռիպլերը՝ աջակողմի: Այնտեղից նրանք տեսնում են փոքրիկ պարտէզը, ուր սկսում է արդէն մուլին ընկնել, և սև ծուխը, որ բարձր ծխնելոյղը դուրս է թողնում դէպի ցածիկ երկինքը: Սիդիզմունդի պատուհանը լուսաւորւում է առաջինը ներքերի յարկում. գանձապահը ինքն է սարքում իր լամպը մանրակրկիտ խնամքով, և նրա երկար ստուերը ման է գալիս բոցի առաջ ու երկուտակ է լինում վանդակապատի մօտ: Սիդոնիի բարկութիւնը մի բոպէ փարատւում է այդ ծանօթ մանրամասնութիւնները տեսնելիս:

Յարկարծ մի փոքրիկ կառք մտնում է պարտէզը և գալիս կանգնում է դռան առաջ: Վերջապէս մի եկող եղաւ: Մետաքսի, ծաղիկների, սև սաթէ ուլունքների, երիզների ու մուշտակեղէնի այդ մրրիկը արագ-արագ մտնում է նեքսև. Սիդոնին ճանաչում է այդ կնոջը. նա Ֆրոմօնների դահլիճի ամենագողտրիկ յաճախողներից մէկն է, մի հարուստ բրօնզափաճառի ամուսին: Ո՛րքան պարծանք է ընդունել այդպիսի մի հիւր: Շտապ-շտապ տանտէրերը բռնում են իրանց տեղերն ու դիբերը,—մարդը նստում է բուխարիի մօտ, կինն էլ բազմում բազկաթոռի մէջ ու սկսում անհոգաբար թերթել ինչ-որ մի ամսագիր: Զուր աշխատանք: Գեղեցկուհի հիւրը Սիդոնիի մօտ չէր եկել. նա մտաւ ներքերի յարկը...

Օ՛, եթէ տիկին ժօրժը կարողանար լսել, թէ ինչ է ասում իր դրացունին նրա ու իր բարեկամութիւնների մասին...

Այդ բոպէին դուռը բացւում է և զեկուցանում էն.

—Օրիորդ Պլանուս:

Գանձապահի քոյրն է այդ, մի նուաստ, քաղցրաբարոյ ու խեղճ պառաւ աղջիկ, որ պարտականութիւն է համարել այցելել այդ օրը իր եղբօր պատրօնի կնոջը և մնացել է ապշած, տեսնելով թէ ինչպէս սիրալիր կերպով են ընդունում իրան: Շրջապատում են նրան, գլխովը պտոյտ են գալիս: «Ո՛րքան սիրալիր է ձեր կողմից... Մօտեցէք, խնդրեմ, կրակին»: Ի՞նչ ուշադրութեամբ, ի՞նչ հետաքրքրութեամբ են լսում նրա ամենաչնչին խօսքերը: Բարեհոգի Ռիպլերը այնպէս սրտանց է ժպտում, կարծես չնորհակալութիւն է յայտնում: Նոյն իսկ Սիդոնին ամեն կերպ գգւում է նրան, ուրախանալով, որ կարող է իր փառքի մէջ երևալ իր մի ժամանակուայ հաւասարին և որ ներ-

քեռւմ տիկին Ֆրոմօնը կը լսի, որ իր մօտ մարդիկ են եկել։ Ուստի որքան կարելի է շատ աղմուկ է հանում, գրգռացնելով բազկաթոռները, յետ ու առաջ քաշելով սեղանը, և երբ պառաւ օրիորդը գնում է, շացած, դմալած ու չփոթուած, Սիդօնին ճանապարհ է քցում նրան մինչև սանդուխները, խշխշացնելով շրջագոգեստի ծալազարդերը, և բարձրածայն գոռում է նրա յետևից, կռանալով վանդակի վրայով, թէ ինքը տանն է լինում միշտ ուրբաթ օրերը... Լսում էք, ուրբաթ օրերը...

Արդէն գիշեր է այժմ։ Դահլիճի երկու ահագին լամպերը վառել են։ Կողքի սենեակում լսում է աղմուկ, աղախինը ճաշը քցում է։ Վերջացաւ Տիկին Ֆրոմօն կրտսերը չի գայ։

Սիդօնին կապտել է բարկութիւնից.

— Տեսնում եք այդ քրքրուանին, որ չի կարողանում բարձրանալ տասնութ աստիճան վերև... Տիկինը մեզ անշուշտ շատ չնչին արարածներ է համարում իր համեմատութեամբ... Օհ, շատ լաւ, ես վրէժս կը հանեմ...

Եւ որքան աւելի է դուրս գեղում նա իր զայրոյթը այդպիսի անարդար խօսքերով, այնքան աւելի նրա ձայնը դռնհիւսնում է, արուարձանային ելևէջներ է ստանում և բռների արտասանութիւնը դառնում է ռամկական, պարզ ցոյց տալով, որ խօսողը առաջ աշակերտուհի է եղել օրիորդ Լը Միբի արհեստանոցում։

Ռիսէրը դժբախտութիւն է ունենում մի խօսք ասելու։

— Ո՞վ գիտի։ Գուցէ երեխան հիւանդ է եղել։

Սիդօնին կատաղած շուռ է գալիս դէպի նա, կարծես ուզելով կծել նրան։

— Գլուխս մի տանէք, խնդրեմ, այդ երեխայով։ Իսկապէս դուք էք մեղաւոր, որ այսպիսի բան է գալիս իմ գլխին... Դուք չէք կարողանում այնպէս անել, որ ինձ յարգանքով վերաբերուեն։

Եւ նրա սենեակի դուռը չրիկալով փակում է դողդողացնելով լամպերի գունդերը և դարակներում դարսած բոլոր զարդարանքները, ու Ռիսէրը մնում է մենակ, անշարժ դահլիճի մէջտեղում, յուսահատ դէմքով նայելով իր սիւն-սպիտակ շապկաթեքերին ու փայլակած լաճն կօշիկներին և մեքենայօրէն մրմռալով.

— Կնոջս ընդունելութեան օրը։

II

Իսկական մարգարիս եւ կեղծ մարգարիս

«Ի՞նչ է պատահել հետը... Ի՞նչ եմ արել նրան», հարցնում էր յաճախ ինքն իրան Կլէր Ֆրոմօնը, մտածելով Սիդօնիի մասին:

Նա ոչինչ չը գիտէր այն բանի մասին, որ երբեմն տեղի էր ունեցել Սալվինիում իր բարեկամունքու և ժօրժի մէջ: Նրա պէս չիտակ բնաւորութիւն ու անդորր հոգի ունեցողը չէր կարող գուշակել, թէ ինչ նախանձոտ ու ստոր փառասիրութիւն էր աճել նրա կողքին տասնհինգ տարուց ի վեր: Բայց և այնպէս, այդ սիրուն դէմքի հանելուկային հայեացքը, որ սառսառ ժպտում էր նրա երեսին, չփոթեցնում էր նրան, թէ և նա չէր հասկանում թէ ինչու: Մանրակրկիտ քաղաքավարութեանը, որ շատ տարօրինակ էր Սիդօնիի պէս մանկութեան ընկերունքու կողմից, յաջորդում էր յանկարծ վատ քօղարկուած զայրոյթ, ձայնի չոր ու կծու արտայայտութիւն, որի առաջ Կլէրը մնում էր շուարած, ինչպէս մի հանելուկի առաջ: Երբեմն այդ անհանգստութեանը միանում էր նաև մի տարօրինակ նախազգացումը, սրտի մի անորոշ վիայութիւն, թէ մեծ դժբախտութիւն է գալու նրա գլխին. որովհետև կանայք բոլորն էլ մի քիչ գեղեցիկ են (voyante, ясновидящая), և նրանցից ամենապարզասիրտների մէջ ամգամ չարիքի խորին անգիտութիւնը լուսաւորում է երբեմն-երբեմն զարմանալի պայծառութիւն ունեցող յանկարծական տեսիլքներով:

Մի-մի անգամ փոքր ինչ երկար խօսակցութիւնից յետոյ, այն անակնկալ հանդիպումների ժամանակ, երբ յանկարծակիի բռնուած դէմքերը թոյլ են տալիս պարզ տեսնելու իրանց իսկական մտածմունքները, տիկին Ֆրոմօնը լուրջ կերպով միտք էր անում այդ տարօրինակ, փոքրիկ Սիդօնիի մասին, բայց եռուն ու ստիպողական կեանքը, պատելով նրան մտերմական յարաբերութիւնների ու հոգսերի միջնորդումով, ժամանակ չէր տալիս նրան կանգ առնելու դրա նման մանր հարցերի վրայ:

Իսկապէս կանայք ունեն միշտ մի հասակ, երբ նրանց կեանքի ճանապարհը այնպիսի յանկարծական պտուտանքներ է անում, որ բոլոր հորիզոնները փոխւում են, բոլոր տեսակէտները յեղաշրջւում են:

Ջահէլ աղլիկ ժամանակը նա սաստիկ կը վշտանար անշուշտ, եթէ այդպէս մաս առ մաս զրկուէր Սիդօնիի բարեկա-

մութիւնից, որ կարծես մի չար ձեռք պատուում տանում էր կըտոր-կտոր: Բայց նա զրկուել էր հօրից, որ նրա ջանքէլ ժամանակուայ ամենագլխաւոր, նոյն իսկ միակ սիրոյ առարկան էր. այնուհետեւ ամուսնացել էր: Յետոյ էլ ծնուել էր երեխան, որի քաղցր պահանջներին բաւարարութիւն պէտք էր տալ ամեն բոպէ: Բացի այդ, նրա մօտն էր կենում գրեթէ բոլորովին երեխայացած մայրը, որ աւելի ևս ապուշ էր կտրել իր ամուսնու աղէտալի մահի չնորհիւ: Այդքան զբաղուած կեանքի մէջ Սիդօնիի քմահաճոյքները շատ քիչ տեղ էին բռնում, և կէր Ֆրոմօնը գրեթէ չը զարմացաւ, երբ նա ամուսնացաւ Ռիսլէրի հետ: Անկասկած Ռիսլէրը շատ մեծ էր նրա համար, բայց որ իրար սիրում էին:

Ինչ վերաբերում է ցաւ զգալուն, որ փոքրիկ Շէրը հասել էր այդպիսի բարձր դիրքի ու գրեթէ իր հաւասարը դարձել, — նրա բնոււորութիւնը այնքան վեհ էր, որ անընդունակ էր այդ տեսակ փոքրոգութեան: Նա ի բոլոր սրտէ կը ցանկանար, ընդհակառակը, բախտաւոր ու յարգուած տեսնել այդ ջանքէլ կնոջը, որ կենում էր նրա կողքին, ապրում էր, այսպէս ասած, նրա կեանքով և եղել էր նրա մանկութեան ընկերուհին: Նա փորձեց ամենայն քաղցրութեամբ սովորեցնել նրան աշխարհիկ նիստ ու կացը, մարդամէջ դուրս բերել նրան, ինչպէս անում են լաւ օժտուած գաւառացուհիների հետ, որոնց շատ քիչ բան է պակասում սքանչելի կին դառնալու համար:

Երկու ջանքէլ ու սիրուն կանայք հեշտութեամբ խորհուրդ չեն ընդունում իրարից: Երբ տիկին Ֆրոմօնը մի մեծ ճաշկերոյթի օր տիկին Ռիսլէրին տարաւ իր սենեակը ու ուղիղ երեսին ժպտալով ասաց, որպէսզի չը նեղանայ. «Շատ զուգսեղէն կայ վրադ, հոգիս... Համ էլ՝ օձիքը բարձր զգեստ հագնելիս ծաղիկ չեն խրում մագերին...»: Սիդօնին կարմրեց, չնորհակալութիւն յայտնեց, բայց սրտի խորքումը մի աւելորդ քէն էլ արձանագրեց նրա դէմ:

Կէրի չըջանում բաւական սառն ընդունեցին նրան:

Սէն-ժէռմէնի արուարձանը *) իր յաւակնութիւններն ունի, ի հարկէ, բայց կարծում էք՝ Մառէն չունի:

Խոշոր արդիւնագործողների ու հարուստ գործարանատէրերի այդ կին ու աղջիկները գիտէին փոքրիկ Շէրի պատմութիւնը և վերջապէս հէնց նրա բարեկու և իրան պահելու ձեռքաւորում էր, որ նրանք հասկանային նրա ով լինելը:

*) Փարիզի Սէն-ժէռմէն արուարձանում ապրում է աղնուական դասը:

Սիդոնին շատ էր աշխատում կոկուեկ, բայց ի զուր,—նա էլի մնում էր խանութում ծառայած օրիորդ։ Նրա փոքր ինչ բռնասպքօսիկ և երբեմն չափազանց խոնարհ սիրալիրութիւնը վատ տալաւորութիւն էր գործում, գործակատարների խօսելու կեղծ եղանակի նման, իսկ նրա արհամարհոտ դիրքերը միշտ ցնում էին նորութիւնների խանութների գլխաւոր գործակատարութիւններին, որոնք,—պճնուած սև մետաքսէ զգեստով, որ երեկոյեան տուն գնալիս հանում թողնում են խանութի հանդերձարանում,—իրանց խոսքով դրած մագերի բարձրութիւնից վեհ կերպով նայում են այն մանր մուկն մարդկանց վրայ, որոնք թոյլ են տալիս իրանց սակարկութիւն անել։

Նա զգում էր, որ իրան զննում ու քննադատում են, և ստիպուած էր վախժխելով սպառազինուել պատերազմ մղելու համար։ Այն անունները, որ արտասանում էին մօտը, այն զւարճութիւնները, տօնախմբութիւնները, գրքերը, որոնց մասին խօսում էին հետը, բոլորն էլ անծանօթ էին նրան։ Կէրը ամեն կերպ աշխատում էր տալ նրան հարկաւոր տեղեկութիւնները և միշտ օգնութեան պարզուած բարեկամական ձեռքով պահում էր նրան իր դիրքին վայել աստիճանի վրայ։ Բայց տիկիներին չատերը գտնում էին, որ Սիդոնին սիրուն է։ Այդ բաւական էր, որպէս զի նրանք դժգոհ լինէին այն բանից, որ նա մտել էր նրանց շրջանը։ Ումանք էլ, գոռոզ իրանց ամուսինների դիրքով ու իրանց հարստութեամբ, ամեն կերպ աշխատում էին ստորացնել այդ փոքրիկ նորեկուկին ամբարտաւան լուակեցութեամբ և գիշողական քաղաքավարութեամբ։

Սիդոնին նրանց բոլորին ամփոփում էր մի խօսքի մէջ,— Կլէրի բարեկամութիւնները, այսինքն իր անձնական թշնամիները... Բայց նա լուրջ կերպով քէն էր զգում միմիայն իրան, Կլէրի դէմ։

Երկու ընկերակիցները, Ռիսլէրն ու Ժօրժը, կասկած անգամ չէին տանում իրանց կանանց մէջ անցած-դարձածի մասին։

Ռիսլէր երէցը, շարունակ ուշ ու միաքը տուած իր օղազիչ մեքենայի գիւտին, երբեմն մինչև կէս գիշեր մնում էր նստած իր գծագրութեան սեղանի առաջ։ Ֆրոմօն կրտսերը ամբողջ օրը դրսն էր լինում, նախաճաշում էր ժողովարանում և գրեթէ երբեք ոտք չէր դնում գործարանը։ Նա յարգելի պատճառներ ունէր այդ բանի համար։

Սիդոնիի մօտիկութիւնը վրդովմունք էր քցում նրա ռիւտը։ Այն քմահաճ, կրքոտ զգացմունքը, որ նա տածում էր երբեմն գէպի այդ կինը, այն սէրը, որ նա զոհեց իր հօրեղբօր վերջին կամքը կատարելու համար, շատ յաճախ էր գալիս նրա

միտքը, սաստիկ ափսոսանք ազդելով, որ բանն անկարելի է ուղղել, և նա, թոյլ զգալով իրան, փախուստ էր տալիս: Թուլամորթ, կրաւորական բնաւորութեան տէր մարդ էր նա, այնքան խելօք, որ կարող էր ճանաչել ինքն իրան, բայց և այնքան թոյլ, որ անկարող էր կառավարել ինքն իրան: Ռիսկէրի հարսանիքի երեկոյեան, ինքն էլ դեռ հաղիւ մի քանի ամսուայ պսակուած, նա նորից զգաց Սիդօնի վերաբերմամբ Սավինիի փոթորկալից երեկոնների բոլոր յուզմունքը: Այն օրից ի վեր նա, առանց ինքն իրան պարզ հայել տալու, խուսափում էր Սիդօնիին տեսնելուց ու հետը խօսելուց: Դժբախտաբար, նրանք մի և նոյն տանն էին ապրում և տիկիները օրը տաան անգամ այցելութիւններ էին անում միմեանց, այնպէս որ միշտ տեղի էին ունենում պատահական հանդիպումներ, և ահա դրա շնորհիւ առաջ եկաւ այն տարօրինակ երևոյթը, որ այդ մարդը, կամենալով ազնիւ ամուսին մնալ իր կնոջ վերաբերմամբ, բոլորովին կտրուել էր տանից և զուարճութիւններ էր փնտռում դրսեւում:

Այդ չէր զարմացնում Կլէրին: Հանգուցեալ հայրը սովորեցրել էր նրան այն բանին, որ առևտրական մարդու տեղը դրսն է լինում միշտ, և ժօրժի բացակայութեան ժամանակ՝ նա, բոլորովին նուիրուած իր ամուսնական ու մայրական պարտականութիւններին, տնոդական գործեր ու ամեն տեսակ աշխատանքներ էր հնարում ինքն իր համար, երեսային տանում էր զբօսեցնելու, երկար ու ձիգ հանգիստ էր առնում հետը արև տեղերում, յետոյ էլ վերադառնում տուն՝ հիացած իր աղջկայ յառաջադիմութիւնից, համակուած մանր երեսանների բացօդեայ հրճուանքներով ու ծիծաղներով և պահած իր լուրջ աչքերի խորքում այդ փոքրիկների պայծառութիւնից:

Սիդօնին էլ շատ էր դուրս գալիս տանից: Յաճախ, գիշերուայ դէմ, ժօրժի կառքը, դարպասով անցնելիս, ստիպում էր շտապով մի կողմ քաշուել չքեղազգեստ տիկին Ռիսկէրին, որ վերադառնում էր տուն գրեթէ ամբողջ Պարիզը ոտնատակ տալուց յետոյ: Բուլվարը, խանութներում ցուցադրուած իրերը և գնիւղները, — որ նա շատ ծանր ու բարակ էր ջոկում, կարծէք գնելու նոր գուարճութիւնը որքան կարելի է լաւ ճաշակելու համար, — շատ երկար էին պահում նրան դրսեւում: Նրանք բարեւում էին միմեանց սանդուխների պտուտանքում, սառն հայեացք փոխանակելով իրար հետ, և ժօրժը շտապով մտնում էր իր բնակարանը, իբրև մի ապաստարան, ու աշխատում, գգուանքներ թափելով երեսայի վրայ, ծածկել վրդովմունքը, որ յանկարծ տիրել էր սրտին:

Սիդօնին, ընդհակառակը, կարծէք այլ ևս ոչինչ չէր յի-

չում ու միմիայն արհամարհանք էր զգում այդ մեղկ ու հեղբնաւորութեան վերաբերմամբ: Բացի այդ, ուրիշ շատ հոգսեր ունէր նա:

Նրանց կարմիր դահլիճի երկու պատուհանների արանքում Ռիպէրը վերջերքը մի դաշնամուր էր դնել տուել:

Երկար տատանմունքներից յետոյ, Սիդօնին վճռել էր երգեցողութիւն սովորել, մտածելով, որ մի քիչ ուշ է դաշնամուրի դասեր առնելու համար, և չարաթը երկու անգամ մի սիրուն սէնտիմէնտալ շիկահեր կին, տիկին Դօքսօն, գալիս էր երգեցողութեան դասեր տալու նրան կէսօրից մինչև ժամի մէկը: Եւ չրջակայ բակերի լուծեան մէջ նրա սենեակի բաց պատուհաններից լսում էին նրա երկար ու ձիգ և տաան անգամ կրկնուող ա... ա... ա...-երը ու օ... օ... օ...-երը, զիշերօթիկ դարոցի կերպարանք տալով գործարանին:

Եւ յիշաւի իսկական աշակերտուհի էր այդ վարժութիւններ անողը,—մի անփորձ ու երերուն մատաղ հոգի, լի գաղտնի իղձերով և կարօտ ամեն ինչ նոր սովորելու և ճանաչելու, որպէս զի կատարեալ կին դառնար: Վատն այն էր միայն, որ նրա փառասիրութիւնը շատ վայրիվերոյ էր:

—Կլէր Ծրօմօնը դաշնամուր է ածում. ես էլ երգել կը սովորեմ... Նրան գողտրիկ ու նրբաճաշակ կին են համարում. ես էլ ուզում եմ, որ նոյն բանն ասեն իմ մասին:

Առանց մի բոպէ լուրջ միտք ունենալու որ և է բան սովորել, նա անց էր կացնում իր կեանքը խանութէ-խանութ, վաճառանոցէ-վաճառանոց վազելով. «Ի՞նչ են հագնելու այս ձմեռ»: Նրան հրապուրում էին ցոյց դրուած չքեղ բաները, այն ամենը, ինչ որ դարկում է անց ու դարձ անողների աչքին:

Այն կեղծ մարգարիտներից, որ նա այնքան երկար ժամանակ բանեցրել էր իր ձեռքում, ինչ-որ մի բան մնացել էր նրա մատների ծայրին,—մի քիչ նրանց շինծու սատաֆից, նրանց փուշ դիւրաբեկութիւնից, նրանց երեսահան փայլից: Նա ինքն էլ իսկապէս մի կեղծ մարգարիտ էր,—կոյր, փայլուն ու լաւ սաղացրած,—որից ամբողջ կարող էր խաբուել. իսկ Կլէր Ծրօմօնը իսկական մարգարիտ էր՝ ճոխ ու միանգամայն համեստ շողքով, և երբ մարդ նրանց տեսնում էր միասին, տարբերութիւնը իսկոյն աչքի էր ընկնում: Մարդ գուշակում էր, որ մէկը միշտ մարգարիտ է եղել, բոլորովին մանր մարգարիտ՝ մանկութեան օրերում ու այնուհետև աճած, մեծանալով գողտրիկութեան ու չնորհալիութեան տարրերով, որոնք հագուստ գիւտ ու անգին բնաւորութիւն են դարձրել նրան: Միւսը, ընդհակառակը, գուրս էր եկել Փարիզ կոչուող հսկայական կեղծ

գոհարագործի արհեստանոցից, գոհարագործի, որ հազար ու մի մանրուկներ ունի, բոլորն էլ հիանալի, բոլորն էլ փայլուն, բայց քիչ զիմացկուն, վատ սաղաքրած ու վատ իրար կցած,—մի խօսքով նա իսկական արդիւնք էր այն արհեստի, որ երբեմն բանեցրել էր և ինքը:

Սիդօնին ամենից շատ նախանձում էր կլէրին նրա երեխայի, այդ չքեղագարդ մի մատ արարածի համար, որ ժապաւէնների մէջ թաղուած էր օրօրոցի վարագոյրներից սկսած մինչև ծծմօր գլխանոցը: Նա չէր մտածում համբերութեամբ ու անձնուրացութեամբ լի քաղցր պարտականութիւնների, անքուն գիշերների երկար օրօրների և հրճուալից զարթուների մասին: Ո՛չ, երեխայի մէջ նա տեսնում էր միայն զբօսանքը... Ո՛րքան սիրուն բան է, երբ փողոցների յորձանքում անցնում է մի ջահէլ մայր, որին հետևում է սաւառուն ժապաւէնների ու երկար փետուրների այդ պաճուճանքը:

Իսկ ինքը տանից դուրս գալիս կարող էր ընկեր ունենալ միմիայն իր ծնողներին կամ ամուսնուն: Նա գերադասում էր միայնակ դուրս գալ: Ո՛րքան ծիծաղելի կերպով էր արտայայտում Ռիսլէրը իր սէրը,—խաղում էր կնոջ հետ, ինչպէս երեխաները խաղում են տիկնիկի հետ, կճմտում էր թշերն ու կըզակը, պտոյտ-պտոյտ էր գալիս չորս կողմը՝ «հո՛ւ, հո՛ւ» գոռալով, և կամ թէ իր խոշոր քաղցրացած աչքերով նայում էր նըրան սիրող ու երախտագէտ շան նման: Սիդօնին ամօթահար էր լինում այդ յիմարավարի սէրից, որ նրան դարձնում էր մի տեսակ խաղալիք, յախճապակէ մի դարակազարդ: Ինչ վերաբերում էր ծնողներին, նրանցից նա քաշւում էր այն մարդկանց առաջ, որոնց հետ ուզում էր տեսնուել, և այդ պատճառով հարսանիքից յետոյ իսկոյն նա գրեթէ բոլորովին գլուխն ազատեց նրանցից, մի փոքրիկ տուն վարձելով նրանց համար Մօնուփում: Այդ միանգամից կտրեց ա. Շէքի յաճախակի արշաւանքները իր երկարափէջ սիւրտուկով և անվերջ այցելութիւնները տիկին Շէքի, որ սկսելով նորից բարօր կեանք վարել, դարձել էր առաջուն ալէս շատախօս ու անգործ:

Սիդօնին շատ կ'ուզէր մի և նոյն կերպով հեռացնել իրանից նաև Դըլօքէլներին, որոնց դրացիութիւնը նեղում էր նըրան: Բայց Մառէն կենտրոնական տեղ էր ծեր դերասանի համար, որովհետև մօտիկ էր բուլվարների թաղոններից. բացի այդ, Դէզիրէն, նստական կեանք վարող բոլոր մարդկանց նման, շատ էր վարժուել իր ծանօթ հորիզոնին, և նրանց տխուր բակը, որ ձմեռները մթնում էր ժամի չորսից ի վեր, թւում էր նրան իբր մի բարեկամ, մի ծանօթ դէմք, որ երբեմն, լուսաւորուելով

արեւից, կարծես ժպտում էր նրա հասցէին: Սիդօնին, չը կարողանալով գլխիցը հեռացնել նրանց, վճռել էր այլ ևս չը տեսնուել հետները:

Վերջ ի վերջոյ, նրա կեանքը շատ տխուր կ'ընթանար ու միայնակ, եթէ չը լինէին այն զուարճութիւնները, որ նա ըստանում էր չնորհիւ Կլէր Ֆրօմօնի: Եւ նա ամեն անգամ բարկութիւնից փրփրում էր, մտածելով.

— Միթէ ամեն բան նրանից եւս ստանալու միշտ:

Եւ երբ, ճաշի վրայ, ներքեւի յարկից օթեակի մի համար էին ուղարկում նրան կամ երեկոյթի հրաւէր, նա հագնուելիս հրճուում էր, որ կարող է իրան ցոյց տալ, բայց մի՞չա՞նչ և նոյն ժամանակ միայն այն էր մտածում, թէ ինչպէս գետնովը տայ իր ախոյեանին: Ասենք, այդ դէպքերը հետզհետէ հազուադիւս էին դառնում, որովհետեւ Կլէրը ստիպուած էր աւելի ու աւելի զբաղուել իր երեխայով: Սակայն երբ Գարդինուա պապը գալիս էր Պարիզ, նա միշտ միացնում էր այդ երկու ընտանիքները: Որպէս զի այդ ծեր գեղջուկի սիրտը կարողանար ուրախութիւնից բացուել, պէտք է նրա մօտ լինէր փոքրիկ Սիդօնին, որ չէր խրտնում նրա կատակներից: Նա նրանց չորսին էլ հրաւիրում էր ճաշի իր սիրած՝ Ֆրիլպպի ճաշարանը, ուր նա ճանաչում էր թէ տիրոջը, թէ ծառաներին և թէ տնտեսին, շատ փող էր ծախսում այնտեղ ու յետոյ էլ այնտեղից տանում էր նրանց Օպերա-Կոմիք կամ Պալէ-Ռօյալ թատրոնը, ուր առաջուց օթեակ էր վերցրած լինում:

Թատրոնում նա քահ քահ ծիծաղում էր, ընտանեւոր խօսում էր օթեակների դռնապան կանանց հետ, ինչպէս Ֆրիլպպի ճաշարանի ծառաների հետ, բարձր ձայնով աթոռակներ էր պահանջում տիկիներին համար և դուրս գալիս ուզում էր ամենքից առաջ ստանալ իրանց վերարկուներն ու մուշտակները, կարծես թէ ինքը միակ նորեկուկ միլիօնատէրն էր այդտեղ:

Այդ փոքր ինչ գոեհիկական զբօսանքների համար, որոնցից շատ յաճախ խուսափում էր ժօրժը, Կլէրը իր սովորական տակտով պարզ շորեր էր հագնում և անկատելի էր մնում. Սիդօնին, ընդհակառակը, բոլոր առաջաստները պարզած, բազմում էր օթեակի առաջը և ի բոլոր սրտէ ծիծաղում պապի պատմածներին, երջանիկ, որ իր մի ժամանակուայ սովորական տեղից, երկրորդ կամ երրորդ յարկից, իջել է այդ բեմակողքի հայելազարդ գեղեցիկ օթեակները, որոնց թաւշապատ եղբրքները, թւում էր նրան, թէ յատկապէս չ'իսկուած են իր բացգոյն ձեռնոցների, փղոսկրէ դիտակի և զա-

նակազարդ հովհարի համար Հասարակական գուարձատեղերի տափալուծիւնը, և պատտառների կարմրութիւնն ու ոսկեզօծանքը իսկական ճոխութիւն էր թւում նրան: Այդ միջազայում նա փթթազարդ փայլում էր իբրեւ մի թղթաշէն սիրուն ծաղիկ հիւսկէն ծաղկարանի մէջ:

Մի երեկոյ, Պալէ-Ռոյալում, մի ժողովրդականութիւն վայելող թատերական գրուածքի ներկայացման ժամանակ, Սիդօնիի շարժումները, հագուստը, ծիծաղելու և նայելու ձևը մեծ ուշադրութիւն գրաւեցին հարգիտատես կանանց կողմից,—այդ նկարիչները վրձինին արժանացած՝ խոշորացուցային գլխարկներով ու ահագին հովհարներով հաշկաւոր տիկիներին կողմից, որոնց դեղդրած գլուխները զգեստի իրանքի բացուածքի մէջից դուրս էին ցցւում բէնիւարի օթեակների ստուերից իբրեւ հագիւ հազ կենդանացած պատկերներ: Դանլիճի բոլոր դիտակները, զեկավարուելով մագնիսական հոսանքից, որ այնքան զօրեղ է ջահի լոյսով, քիչ քիչ ուղղուեցին դէպի նրա նստած օթեակը: Կլէր վերջ ի վերջոյ սկսեց վատ զգալ իրան այդ բանից և կամացուկ փոխեց տեղը իր ամուսնու հետ, որ դժբախտաբար այդ երեկոյ նրանց հետ էր:

Ժօրժը, երիտասարդ ու զողորմիկ, նստած Սիդօնիի կողքին, այնպիսի տպաւորութիւն էր գործում, կարծես նրա բնական զուգակիցը լինէր, մինչդեռ նրանց յետին Ռիսլէրը, միշտ վերին աստիճանի մեղմ ու նսեմ, բոլորովին իր տեղումն էր թւում Կլէր Ֆրօմօնի կողքին, որ իր փոքր ինչ մթադոյն հագուստի մէջ կարծես ծպտուած լինէր, ինչպէս մի ագնիւ կին Օպէրանյի պարահանդէսում:

Դուրս գալիս՝ երկու ընկերակիցներից իւրաքանչիւրը կուռը տուեց իր հարեանուհուն: Օթեակների դռնապան կանանցից մէկը ասաց Սիդօնիին, խօսելով ժօրժի մասին,—«Ձեր ամուսինը...», և Սիդօնիի դէմքը իսկոյն պայծառացաւ ուրախութիւնից:

Ձեր ամուսինը:

Այդ հասարակ խօսքը բաւական էր նրան տախտակայանելու և սրտի խորքումը մի ամբողջ կոյտ վատ խորհուրդներ իրար տալու համար: Մինչ նրանք անցնում էին միջանցքներով ու ֆօյեով, նա նայում էր Ռիսլէրին ու տիկին «Շօրլին», որոնք գնում էին առջևից: Կլերի գողտրիկութիւնը՝ ոչնչացած, գոհնակացած էր թւում նրան Ռիսլէրի բիրտ քայլուածքի չնորհիւ: Նա ասում էր ինքն իրան՝ «Ո՛րքան տգեղացնում է երեկի դա ինձ, երբ մենք ման ենք գալիս միասին»... Եւ նրա սիրտը սկսում է թշուալ, երբ նա մտածում էր, թէ ինչ սիրուն, երջանիկ ու

հիացմունք ազդող զոյգ կը կազմէին ինքն ու ժօրժ Ֆրոմօնը, որի կողմը զոդգողում էր այդ բոլակէին իր կռան տակ:

Եւ երբ կապոյտ կառքը մօտեցաւ թատրոնի դռանը Ֆրոմօններին տանելու համար, առաջին անգամը նա սկսեց մտածել, թէ իսկապէս այդ կէնը իսկ էր իր տեղը և թէ ինքը կատարեալ իրաւունք ունի աշխատել նորից ձեռք բերել այդ տեղը:

Թարգմ. Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

(Կը շարունակուի)